

Za javnost

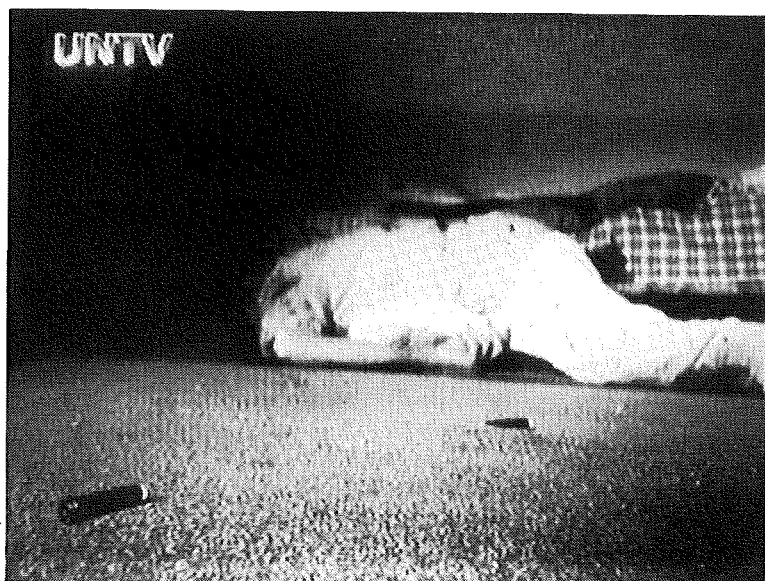
---

# amnesty international

---

HRVATSKA

Nekažnjavanje za ubojstva nakon "Oluje"



*Gore: Tijelo Miloša Grubora koji je ubijen 25. kolovoza 1995. godine, snimili su novinari UNTV-a. Desno: Tragovi krvi na podu sobe Miloša Grubora, u zaseoku Grubori, svibanj 1998.*



**Kolovoz 1998.**

**AI Index: EUR 64/04/98**

INTERNATIONAL SECRETARIAT, 1 EASTON STREET, LONDON WC1X 8DJ, UNITED KINGDOM

---

# amnesty international

---

## HRVATSKA

### Nekažnjavanje za ubojstva nakon "Oluje"

Kolovoz 1998.

SAŽETAK

AI INDEX: EUR 64/04/98

---

Stotine ubojstava, uključujući i pomno dokumentirana izvansudska smaknuća koja su počinili vojnici Hrvatske vojske ili policajci, hrvatske vlasti nisu primjereno istražile niti su poduzele odgovarajuće korake kako bi se odgovorne privedo pred lice pravde, ni tri godine nakon što su ova kršenja ljudskih prava počinjena - u vrijeme i nakon ofenziva hrvatskih snaga sigurnosti 1995. godine, tijekom operacije 'Bljesak' i operacije 'Oluja' koje su dovele područje Krajine pod nadzor hrvatske vlade. U to vrijeme, značajan je publicitet dat ovim i drugim kršenjima ljudskih prava uključujući "nestanke", mučenja i silovanja, ogroman program sustavnog uništavanja kuća, pokušaje nasilnog protjerivanja i zlostavljanja. Međutim, usprkos traženjima međunarodne zajednice da hrvatske vlasti pokrenu akciju, zločini ostaju nepriznati i neistraženi, a počinitelji nekažnjeni. Ubojstvo najmanje petoro, a vjerojatno i šestoro većinom starijih hrvatskih Srba u selu Grubori, u dolini Plavno najpoznatiji je slučaj koji hrvatske vlasti nisu priznale. Međutim, postoje stotine drugih slučajeva u kojima žrtve nisu pronašle pravdu ili dostojanstvo koje zaslužuju.

Hrvatske vlasti pokušale su uvjeriti Amnesty International i međunarodnu zajednicu, kako su poduzele odgovarajuće mjere kao odgovor na kršenja ljudskih prava počinjena nakon ofenziva snaga sigurnosti. Međutim, bivši policajci svjedočili su na sudu kako se njihove naredbe nisu odnosile na zaštitu civilnog stanovništva, kao što su vlasti izvijestile međunarodnu zajednicu, već na zaštitu kulturnih objekta ili na pucanje na sve što se kreće.

Vlasti nikada nisu dostavile podatke o pojedinim slučajevima na koje im je skrenuta pažnja, već su umjesto toga navodili veliki broj istraga i sudskih gonjenja koja su bila u tijeku. Od 2.849 slučajeva za koje su vlasti u lipnju 1996. godine tvrdile da se nalaze pred sudom, manje od dva posto odnosilo se na slučajeve ubojstva - iako su, prema statističkim podacima samih vlasti, više od 450 tijela od ukupno njih 900 koliko su ih sahranili, bila tijela civila. U siječnju 1998. godine vlasti su tvrdile da se 5.580 slučajeva nalazi pred sudovima. No, ove brojke prije govore o kaznenim djelima koja su počinjena između 1996. i 1998. godine, nego o dodatnim slučajevima iz operacija 'Bljesak' i 'Oluja'. Iako su vlasti obećale kako će prioritet biti dat onim slučajevima u vezi operacija 'Bljesak' i 'Oluja' iz 1996. za koja su tijekom bila sudska gonjenja, u nekoliko slučajeva još uvijek nije došlo do suđenja, iako su optužnice podignute 1995. ili 1996. godine.

Istrage ubojstava bile su neprimjerene. Vlasti nisu uspjele sačuvati dokaze, zaštititi mjesta zločina, a nije jasno jesu li izvršene obdukcije u onim slučajevima kada je postojala osnovana sumnja da je uzrok smrti neprirodan. Vlasti sada tvrde kako nema podataka vezanih za nekoliko slučajeva ubojstava za koje se zna da su ih vlasti dokumentirale.

Nastavljanje nekažnjavanja za ove zločine faktor je koji uvelike doprinosi nedostatku povjerenja hrvatskih Srba prema hrvatskim vlastima. Iako ovo znači kako se mnogi svjedoci još uvijek previše boje prijaviti zločine, hrvatske vlasti nisu razrješene svoje dužnosti provođenja istrage i privođenja pravdi onih čija se odgovornosti utvrdi. U tužbe pred nacionalnim sudovima trebalo bi uključiti dokaze i dokumentaciju međunarodnih organizacija iz 1995.

Kako bi se okončala nekažnjavanja za kršenja ljudskih prava počinjena za vrijeme i poslije operacija 'Bljesak' i 'Oluja' u 1995., i popravile tada neprimjerene procedure koje se odnose na istragu i sudski postupak, Amnesty International preporučuje da se poduzmu brze, nezavisne, nepristrane i temeljite istrage te sudska gonjenja. Organizacija također preporučava da vlasti daju odštetu žrtvama i poduzmu mjere za spriječavanje budućih kršenja u strogom suglasju s međunarodnim zakonima i standardima. Organizacija je preporučila i posebne korake koje vlasti moraju poduzeti kako bi primjereno ispunile ove obveze. Organizacija također preporučuje vladi da istraži je li napravljen pokušaj prikriivanja zločina počinjenih za vrijeme i nakon operacija 'Bljesak' i 'Oluja'.

Prvenstvo bi trebalo imati dostojanstvo žrtava i njihovih obitelji. Za rođake onih o čijoj se sudbini ništa ne zna kao i za "nestale", dostojanstvo znači grob na kojem mogu oplakivati svoje mrtve. Za obitelji žrtava sahranjenih u "vrtnim grobovima", to znači prikladno obilježen grob gdje će i potomci moći odati počast mrtvima. Za obitelji onih čiji su ostaci sahranjeni na gradskim grobljima u gustim redovima s drvenim križevima to znači pokop u obiteljskim grobnicama s prikladnim nadgrobniim spomenikom.

Kršenja ljudskih prava počinjena za vrijeme i poslije operacija 'Bljesak' i 'Oluja' skoro pa su zaboravljena. Ako se ne poduzme akcija, velika većina počinitelja možda se nikada neće morati suočiti sa zlodjelima koja su počinili, a žrtve možda nikada neće pribaviti pravdu za počinjena djela, a postoji opasnost da činjenice budu zauvijek izgubljene za povijest. Postoji ozbiljna opasnost da će hrvatske vlasti drugima pokazati da ako se do kraja izdrže napadi i kritike, međunarodna zajednica će vremenom izgubiti interes i početi se baviti drugim pitanjima.

Ovaj izvještaj je sažetak dokumenta dugog 29 stranica - 'Hrvatska: Nekažnjavanje za ubojstva nakon 'Oluje' (AI Index: EUR 64/04/98) koji je objavio Amnesty International u kolovozu 1998. godine. Ako želite daljnje informacije ili poduzeti akciju po ovom pitanju konzultirajte dokument u cijelosti.

# HRVATSKA

## Nekažnjavanje za ubojstva nakon "Oluje"

### Pogled unatrag: 1995., nedavno zauzeta Krajina, Hrvatska

*Selo Stolići bilo je gotovo napušteno kada su u rujnu 1995. godine članovi delegacije Amnesty Internationala posjetili područje Krajine u Hrvatskoj. Bilo je to nedugo nakon što su je hrvatske snage, tijekom operacije 'Oluja' koja je započela rano ujutro 4. kolovoza 1995. godine, preuzele od pobunjenih Srba. Samo je nekoliko mještana ostalo. Većina je pred snagama hrvatske vlade pobjegla u Srbiju ili na područja pod srpskom vlasti u Bosni i Hercegovini. Jedna 81. godišnja žena ležala je u kući tjedan dana zbog ozljeda i šoka uzrokovanog eksplozijom rakete iz minobacača koji su za sobom ostavili hrvatski Srbi, a koju je u njenom vrtu ispalio vojnik Hrvatske vojske dok je sjedila na panju. Nije bila kod liječnika. Susjedovu kuću opustošili su i opljačkali vojnici Hrvatske vojske dok se on u prvim danima operacije skrivao u obližnjoj šumi. Delegaciji je pokazao prevrnute krevete, odjeću izvađenu iz ormara i razasutu po podu, dijelove prozorskog okna raznesenog mecima, i rupe koje su ti meci napravili na zidu njegove sobe.*

*Nekoliko koraka uzbrdo, iza njegove kuće, živio je starac gotovo slijep i gluh, sam. Svoju ženu nije vidio od početka operacija hrvatskih vlasti. Nadao se da je uspjela zajedno s drugim izbjeglicama iz sela otići u velikom valu koji se uputio u sjevernu Bosnu te Srbiju. Niti jedan prozor u prizemlju kuće nije ostao čitav. Dana 12. rujna, tjedan prije posjeta delegacije dva hrvatska vojnika došla su ga pitati ima li oružje. Odlazeći ubacili su tri ručne granate u njegovu kuću. Zidovi njegove kupaonice zamrljani su krvlju, najvjerojatnije od njegovih rana. Pod je bio prekriven komadima porculana. Njegovi su se susjedi brinuli o njemu najbolje što su mogli. "Damo mu malo vode, malo kruha", kažu. Nedaleko leš magarca trune u vrtu. Nitko od starih ljudi koji su jedini ostali u selu nije imao snage sahraniti ga ili maknuti.*

*Ti ljudi vjeruju da su sretni što su živi. Dva dana prije nego ih je posjetila delegacija Amnesty Internationala jedan je od njih otišao posjetiti 74. godišnju ženu koji je živjela prilično blizu i koju je tjedan prije ostavio u dobrom zdravlju. Nije ju mogao naći. Njena je kuća zapaljena, a ono što nije bilo zapaljeno bilo je u neredu. Stari su ljudi sa strahom šaputali o tri čovjeka koja su ubijena i tajno zakopana u obližnjem selu. Upitani bi li prijavili ove događaje hrvatskoj policiji rekli su da bi, iako ne previše uvjerljivo.*

*Čak i da su željeli bilo bi im to vrlo teško učiniti. Iako su se svega nekoliko kilometara dalje policijski automobili vozili gore-dolje po glavnoj cesti, do trenutka kada ih je posjetila delegacija Amnesty Internationala - 39 dana nakon operacije Oluja - policija je u selu bila samo dva puta, posljednji put prije 12 dana. Mještani su izjavili kako se policija*

za posjeta ponašala korektno, ali su bili u nemogućnosti ponuditi bilo kakvu primjerenu zaštitu. Vojnici su, gotovo svaki dan prolazili kroz selo.

*Ovo nisu bili izolirani slučajevi. U nekoliko sela u kojima su ostali hrvatski Srbi Amnesty International je iznova nalazio na slične izvještaje o kršenjima ljudskih prava. Većina sela bila je napuštena: spaljena, opljačkana i temeljito pretražena. Sve ono što pljačkaši nisu htjeli ponijeti jednostavno je bačeno na cestu ili stavljeno na kup i zapaljeno. Gomile odjeće, dječijih igračaka, školskih knjiga, obiteljskih albuma ležalo je na cesti ili na rubu ceste. Svinje, ovce, konji i magarci za koje se nitko nije brinuo lutali su okolo, dok su ostali ležali uokolo mrtvi, raspadajući se.*

*U klimi nesigurnosti u kojoj su preostali Srbi živjeli, mnogi su oklijevali prijaviti slučajeve. Nedostatak policijske prisutnosti i komunikacije u selima svakako je značilo da je prijavljivanje bilo vrlo teško, a jamstva o zaštiti bila su rijetka i smatrala se nepouzdanima. U jednom selu, oko kilometar udaljenom od glavne ceste, delegacija Amnesty Internationala pronašla je raspadajuća tijela dvojice muškaraca, obučena u civilna odijela. Pokazalo se da su mještani bili previše uplašeni da bi to prijavili promatračima Ujedinjenih naroda, a kamoli hrvatskim vlastima. Predstavnici Amnesty Internationala također su posjetili groblje gdje su mještani pokopali žrtve u tajnosti, ponovno previše uplašeni da bi to prijavili UN-u ili hrvatskim vlastima.*

## Krajina: tri godine kasnije

Vozeći se Krajinom tri godine kasnije, kraj je zadržao nenormalno ozračje. Većinu kuća potpuno su uništile vatra ili pljačka, a polja su obrasla. Tu i tamo obrađena polja ili obješeno rublje upućuje na tragove života. Međutim, odjeća koja visi najčešće uključuje i



Groblje u Kninu, svibanj 1998.

vojnu uniformu, a parkirani automobili imaju oznake Bosne i Hercegovine. Osim devastirane imovine, ne vide se drugi dokazi o kršenjima ljudskih prava. Međutim, na gradskim grobljima nalaze se red za redom gusto raspoređeni drveni križevi označeni samo brojevima i inicijalima "NN" - nepoznat.

Stav većine međunarodnih organizacija koje danas rade u Hrvatskoj je okrenuti se

budućnosti. Vlasti i prevladavajuće hrvatsko javno mnijenje teži ka europskim integracijama. Dok hrvatske vlasti gorljivo nastoje potaknuti rezoluciju o slučajevima "nestanaka" kada su u pitanju žrtave hrvatske nacionalnosti, odlučne su u gonjenju hrvatskih Srba i drugih koji su optuženi za ratne zločine protiv hrvatskih žrtava i osiguravaju povratak raseljenih Hrvata u njihove domove u Hrvatskoj, učinile su vrlo malo oko kršenja koje je počinila njihova strana. Hrvatski Srbi koji su pobjegli 1995. godine prisiljeni su ostati u progonstvu zbog hrvatskih vlasti koje postavljaju administrativne i fizičke (kao što je nasilje) prepreke kako bi spriječili njihov povratak u njihovu domovinu, a međunarodna zajednica je bila vrlo glasna i nepopustljiva u traženju da hrvatske vlasti pomognu svojim de facto građanima da se vrate u Hrvatsku. Međutim, nikakva pažnja nije posvećena nastavljanju prakse nekažnjavanja za kršenja ljudskih prava protiv hrvatskih Srba koji nisu napustili Hrvatsku 1995. Zločini ostaju nepriznati i neistraženi, a počinitelji nekažnjeni.

## Pozadina

Zahtjevu za neovisnost od Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) koji su postavili hrvatski političari, nacionalisti izabrani na višestranačkim izborima 1990., snažno su se usprotivili mnogi hrvatski Srbi kojih je onda bilo 11,5 % od 4,5 milijuna stanovnika u Hrvatskoj. Vođe enklava hrvatskih Srba u Hrvatskoj svima su, u to vrijeme, dali do znanja da će oni, ako Hrvatska izabere neovisnost, zahtjevati da se preinače unutarnje granice između republika SFRJ kako bi se područja s većinskim stanovništvom hrvatskih Srba odvojila od Hrvatske i pridružila Republici Srbiji. Zahtjev su podržale srpske vođe u Beogradu (glavni grad SFRJ) koje su tvrdile da pravo na samoodređenje ne može biti ograničeno samo na Hrvate!<sup>1</sup>

Do kraja 1990. godine srpske paravojne snage uspostavile su područja u Hrvatskoj pod svojim nadzorom i proglasile ih 'Srpskom autonomnom oblasti'. Jugoslavenska narodna armija (JNA) raspoređena je kako bi razdvajala strane u čestim sukobima između lokalnih i srpskih paravojskih snaga te hrvatskih snaga sigurnosti. Nepristranost JNA hrvatske su vlasti uskoro dovele u pitanje optužujući je da štiti hrvatske Srbe u njihovim akcijama za osvajanjem teritorija. Nakon proglašenja hrvatske neovisnosti 25. lipnja 1991. godine borbe su se intenzivirale i do siječnja 1992. godine, kada je uspostavljena prva djelotvorna obustava vatre, gotovo se jedna trećina hrvatskog teritorija nalazila se pod nadzorom hrvatskih Srba. Vođe hrvatskih Srba proglasile su taj teritorij 'Republikom Srpskom Krajinom' (RSK).

<sup>1</sup> Srbija, međutim, uskraćuje pravo etničkim Albancima na samoodređenje u pokrajini Kosovo, južna Srbija (vidi: *Federal Republic of Yugoslavia: A human rights crisis in Kosovo Province, Document series A: Events to June 1998, #1: Background: A crisis waiting to happen, June 1998*, (AI Index EUR /32/98), ('Savezna Republika Jugoslavija: Kriza ljudskih prava u pokrajini Kosovo', 'Serija dokumenata A: Događaji do lipnja 1998.' '#1: Pozadina: Kriza koja samo što nije počela', lipanj 1998.)

Barem je jedno od teških kršenja ljudskih prava počinjenih tijekom sukoba 1991. godine postalo predmetom optužnice izdane od strane Međunarodnog kaznenog suda za područje bivše Jugoslavije - smaknuće 200 pacijenata koje je JNA u studenom 1991. godine odvela iz vukovarske bolnice. Svi osumnjičeni koje je Sud javno optužio za to nedjelo nalaze se na slobodi u Saveznoj Republici Jugoslaviji (SRJ). Međutim, tijekom oružanog sukoba počinjena su i mnoga druga kršenja ljudskih prava uključujući izvensudska smaknuća, namjerna i samovoljna ubojstva, mučenje i silovanje te zlostavljanje civila i zatočenika. Mnoge su Hrvate, također, en masse protjerali hrvatski Srbi iz njihovih domova. Za daljnje podatke o nekim od teških kršenja ljudskih prava koje su počinile snage različitih strana tijekom sukoba 1991. godine vidi izvještaje Amnesty Internationala: 'Jugoslavija: Mučenja, namjerna i samovoljna ubojstva u ratnim područjima' (AI Index: EUR 48/26/91), studeni 1991. godine i 'Daljnji izvještaji o mučenjima, namjernim i samovoljnim ubojstvima u ratnim područjima, veljača 1992. (AI Index EUR 48/13/92).<sup>2</sup>



Međunarodni diplomatski naponi koji su pratili konačan prekid vatre uspostavili su snage za održavanje mira koje su raspoređene u određene dijelove Hrvatske, UN-ove Zaštitne snage (UNPROFOR). Ova "Zaštićena područja UN-a" (UNPA) podijeljena su u četiri zone - Sektor Sjever, Jug, Istok i Zapad. Većinu tih područja držali su hrvatski Srbi. Samo dva UNPA područja Sektor Sjever i Jug graničila su jedan s drugim i obuhvaćala područje uzduž vanjskog ruba Hrvatske. Sektor Zapad stršio je sjeverno od granice s Bosnom i Hercegovinom uzduž glavne ceste koja je vodila do Banja Luke, grada koji je sada dio Republike Srpske, u Bosni i Hercegovini. Sektor Istok obuhvaćao je uz Vukovar i uzak pojas uzduž istočne granice s današnjom Savezna Republika Jugoslavija.

Isključujući hrvatsku ofenzivu kojom su vraćena određena područja u Sektoru Jug u siječnju i rujnu 1993. godine, linija sukoba ostala je nepromjenjena od vremena prekida vatre u 1992. godini. Ova je linija postala de facto unutarnja granica u Hrvatskoj, čuvao ju

<sup>2</sup> Hrvatski prijevod ovih izvješća objavljen je u 'Rat i ljudska prava - na području bivše Jugoslavije' (ARK, siječanj 1993.)

je UNPROFOR, a prelazili su je samo predstavnici međuvladinih organizacija, međunarodnih humanitarnih agencija i novinari.

Relativno mali broj Hrvata ili drugih nesrba ostao je na području koje su kontrolirali hrvatski Srbi. Ovo je stanovništvo polako reducirano kako su ljudi bježali ili nastojali otići, a dijelom kao posljedica kršenja ljudskih prava počinjenih od strane de facto vlasti hrvatskih Srba, koja su uključivali nasilje i zastrašivanje od strane vojnika ili nekontroliranih naoružanih civila.

Nezadovoljna neuspjehom operacije očuvanja mira koja je trebala značiti reintegraciju područja koja su držali hrvatski Srbi, Hrvatska je u siječnju 1995. godine uputila notu u kojoj ističe da neće obnoviti mandat UNPROFOR-a. Dogovoren je promijenjen mandat i ime snaga, UNCRO (UN-ova operacija za uspostavljanje povjerenja u Hrvatskoj), ali puna implementacija nije postignuta sve dok hrvatske snage nisu pokrenule ofenzivu nazvanu operacija 'Bljesak', i preuzele nadzor nad Sektorom Zapad 1. svibnja 1995. godine.

Vojne snage bosanskih Hrvata i vojne snage bosanske vlade u savezu s Hrvatskom vojskom, postigli su krajem srpnja 1995. vojni uspjeh u Bosni i Hercegovini prema jugoistoku Sektora Zapad 1995. Kao posljedica ovih vojnih uspjeha, 4. kolovoza 1995., pokrenuta je mnogo veća hrvatska vojna operacija prema bivšem Sektoru Jug i Sjever, a nazvana je operacija 'Oluja'. Kao što je to bio slučaj i s operacijom 'Bljesak', vojska 'RSK' pružila je vrlo mali otpor, a zapravo je najveći dio snaga hrvatskih Srba pobjegao u dijelove Bosne i Hercegovine pod nadzorom bosanskih Srba prije nego su hrvatske snage i stigle u to područje. Zajedno s njima pobjegao je i najveći dio stanovništva hrvatskih Srba koji su živjeli u Krajini, oko 180.000 ljudi. Hrvatske snage preuzele su nadzor nad Kninom, najvećim i glavnim gradom "RSK" 5. kolovoza, a tijekom nekoliko slijedećih dana okončao se posljednji ozbiljni otpor hrvatskih Srba.

Nakon operacije 'Oluja' u Sektorima Sjever i Jug ostalo je oko 9.000 ljudi. Većinom su to bili stariji ljudi koji su živjeli u zabačenim krajevima i nisu željeli napustiti svoje domove u kojima su proživjeli cijeli život. Mnogi su bili izolirani i nije bilo neobično naći sela u kojima je ostalo manje od deset ljudi ili ona koja su bila potpuno napuštena.

Široki spektar kršenja ljudskih prava počinjen je za vrijeme i nakon operacije 'Oluja'. U to su uključena teška kršenja ljudskih prava poput izvansudskih smaknuća i "nestanka", mučenje i silovanje, masovni program sustavnog uništenja kuća, pokušaje nasilnog protjerivanja i brojne incidente zlostavljanja.<sup>3</sup> Dok je većina incidenata prijavljena

<sup>3</sup> Izvješća koja su objavile međunarodne organizacije suviše su brojna da bi ih se sve moglo navesti. Međutim, za jedan podroban prikaz nekih kršenja koja su dokumentirale međunarodne organizacije u to vrijeme pogledajte



u danima i tjednima neposredno nakon operacije, ova kršenja ljudskih prava nastavljena su i nekoliko mjeseci nakon toga, a Amnesty International je zabilježio slučajeve ubojstva, djela nasilja i zastrašivanja tijekom 1996., a koja nisu u potpunosti prestala ni do 1998. Potpun razmjer izvansudskih smaknuća, drugih nezakonitih ubojstava i "nestanaka" tek treba biti otkriven. Službeni hrvatski izvori tvrde kako su od studenoga 1995. sahranili 903 tijela od kojih je navodno 456 civila, 402 vojnika, a 45 ih je nađeno u stanju u kojem se identitet pokojnika nije moglo utvrditi.<sup>4</sup> Amnesty International strahuje da ovi brojevi sadrže i visok postotak ljudi koji su

izvansudski smaknuti ili na drugi način nezakonito ubijeni. Broj smrti je vjerojatno mnogo veći čak i od službene statistike; u nekim slučajevima iz straha za vlastitu sigurnost susjedi ili rodbina sami su, potajno, sahranjivali mrtve bez da su podatke o tome prijavljivali vlastima ili osoblju UN-a. Posebno su bili u strahu od počinitelja ubojstava koji su se još uvijek mogli nalaziti na tom području ili se vratiti kako bi



Grobovi na zadarskom groblju. Na križu označenom brojem 813 piše samo 'žensko'.

izvršili odmazdu. Mnogi se još uvijek boje da bi i oni sami nastradali kada bi prijavili zločine.

Mandat UNCRO-a okončao se 15. siječnja 1996. godine i kako su se vojni i civilni dijelovi misije povlačili iz Hrvatske tako je međunarodna zajednica sve manje mogla pratiti stanje ljudskih prava i humanitarnu situaciju. Hrvatski aktivisti za ljudska prava bili su izuzetno aktivni u skupljanju dokumentacije o kršenjima ljudskih prava i pokazali su zabrinutost za ranjivo stanovništvo hrvatskih Srba. Zato što su zagovarali ljudska prava za hrvatske Srbe, neki od njih su verbalno i fizički napadani.

<sup>3</sup> dio o Hrvatskoj u 'Report on the situation of human rights in the territory of the former Yugoslavia submitted by Mrs. Elisabeth Rehn, Special Rapporteur of the Commission on Human Rights' ('Izvješću o stanju ljudskih prava na području bivše Jugoslavije koji je podnijela gđa. Elisabeth Rehn, Posebna izvjestiteljica Povjerenstva za ljudska prava'), a koji je podnesen Generalnoj skupštini UN-a, Vijeću sigurnosti i Međunarodnoj konferenciji o bivšoj Jugoslaviji 7. studenog 1995. A/50/727, S/1995/933.

<sup>4</sup> 'Prilog uz odgovor MUP-a na prvo izvješće posebne izvjestiteljice Povjerenstva za ljudska prava UN-a', Ministarstvo unutarnjih poslova, 30. studenog 1995.

Zbog toga što su ta kršenja ljudskih prava tijekom 1996. još bila svježija, predstavnici međunarodne zajednice tražili su od hrvatskih vlasti poduzimanje hitnih mjera kako bi se provela istraga i sudski gonili oni koji su odgovorni. Kako se međunarodna pozornost premjestila na ogroman proces implementacije mira u susjednoj Bosni i Hercegovini, međunarodna je zajednica prestala insistirati kod hrvatskih vlasti na ispunjenju obećanja. Trenutačna međunarodna misija Organizacije za sigurnost i suradnju u Europi (OSCE) u Hrvatskoj uspostavljena je 1997. godine s prvenstvenom zadaćom vraćanja hrvatskih Srba u njihove prijeratne domove.

Kršenja ljudskih prava počinjena za vrijeme i poslije operacije 'Oluja' skoro pa su zaboravljena. Ako se ne poduzme akcija, velika većina počinitelja možda se nikada neće morati suočiti s zlodjelima koja su počinili, a žrtve možda nikada neće pribaviti pravdu za počinjena djela, a postoji i opasnost da činjenice budu zauvijek izgubljene za povijest. Postoji ozbiljna opasnost da će hrvatske vlasti drugima pokazati da ako se do kraja izdrže napadi i kritike, međunarodna zajednica vremenom će izgubiti interes i početi se baviti drugim pitanjima.

## Izvansudska smaknuća i druga nezakonita ubojstva

### Grubori: nepriznati zločin

Jedan od najbolje dokumentiranih slučajeva iz 1995. godine je ubojstvo najmanje petero, a vjerovatno i šestero, hrvatskih Srba u zaseoku Grubori u dolini Plavno sjeverno od Knina, 25. kolovoza. Toga su se dana mještani okupili u obližnjoj seoskoj školi gdje gdje su očekivali sastanak s predstavnicima UN-a. Neki od njih su izjavili kako su na putu do škole vidjeli vojnike u tamnozelenim maskirnim uniformama koji su se uputili uzbrdo prema Gruborima, a koji se nalaze visoko u brdima i do kojih se može doći samo po kamenitoj stazi. Šestero od trinaestero stanovnika zaseoka Grubori nije otišlo na sastanak - nekolicina njih zato što su bili prestari ili bolesni da bi se mogli lako popeti po kamenitoj stazi.

Osoblje UN-a, uključujući i predstavnike različitih agencija i novinari prvo su imali sastanak u drugom gradu s druge strane doline. Dio filma koji su snimili novinari kasnije je uklopljen u kratku reportažu za UN-ovu televiziju. Putujući na sastanak, nešto prije podneva, osoblje UN-a primijetilo je nekoliko hrvatskih plavih policijskih džipova i otprilike tri velika bijela kamiona parkirana u redu uz cestu u središtu doline. Na snimci se na nekoliko vozila dobro vide policijske oznake i/ili zagrebačke registarske tablice. Netom nakon podneva, osoblje UN-a vidjelo je kako se diže dim iz sela na drugoj strani doline, a čuli su se i pucnjevi koji su dolazili iz tog pravca. Osoblje UN koje je otišlo u zaseok Grubori istražiti što se dogodilo, stiglo je tamo nešto poslije 14,00 sati. Nakon što su vidjeli mnoge kuće u plamenu (usprkos kiši koja je lijevala) osoblje UN-a vratilo se u Knin i



*Snimke zapaljenih kuća u Gruborima, 25. kolovoza 1995., koje je snimila UNTV.*

zatražilo od hrvatskih civilnih i policijskih vlasti da poduzmu hitne mjere. Kasnije toga dana, osoblje UN-a i strani novinari vratili su se u zaseok gdje su mještani pronašli tijelo 80. godišnjeg Miloša Grubora kako u pidžami leži pored kreveta u lokvi krvi. Na snimcima se jasno vidi kako mu je pucano u glavu iz blizine. U polju je pronađen 65. godišnji Jovo Grubor; prerezanog vrata. Kad su se slijedeći dan vratili, osoblju UN-a je prijavljeno da je još dvoje ljudi, Milica (Mika) Grubor (51) i Đuro Karanovic (41 -

nećak Jove Grubora) nađeno mrtvo. Osoblje UN-a zabilježilo je da su imali rane od pušcanog metka u glavi. Ostaci pete žrtve, 90. godišnje Marije Grubor (majke Jove Grubora i bake Đure Karanovića) pronađeni su u ruševini potpuno izgorjele kuće. O sudbini još jednog muškaraca, Jovana (sin Damjana) Grubora (73) još se ništa ne zna, iako ga je, nešto prije odlaska na sastanak, rođak vidio u kući pa vjeruje da je zapaljen u kući i zatrpan u ruševini.

Ekipa UN-ove televizije intervjuirala je 26. kolovoza general-pukovnika Ivana Čermaka, zapovjednika zbornog mjesta Knin. Njegov odgovor toga dana dat u intervjuu upućivao je na to da je antiteroristička jedinica civilne policije u to vrijeme bila u operaciji "čišćenja" doline Plavno. Međutim, 27. kolovoza, general Čermak dao je intervju hrvatskoj televiziji u kojem je zaseoku Grubori predstavio kao "četničko<sup>5</sup> uporište", tvrdeći kako je bilo "oko 10 ljudi koji su pružali otpor, a selo je zapaljeno. Tri člana četničke skupine i dva civila ubijeni su u operaciji". Zatim je dodao: "Ja sam osobno bio u selu Grubori kako bih vidio što se dogodilo i poveo sam vas kako bi vidjeli činjenice i istinu te spriječili daljnja podmetanja Hrvatskoj o tome kako ima slučajeva namjernih paljevina i ubojstava".<sup>6</sup>

Dana 31. kolovoza 1995. godine general-pukovnik Čermak pisao je UNCRO-u ponovno objašnjavajući da su ubojstva u Gruborima bila odgovor jedinica Hrvatske

<sup>5</sup> Četnici su bili srpski fašisti za vrijeme Drugog svjetskog rata. Iako su neke srpske paravojne jedinice ovaj termin upotrebljavale za sebe u nedavnim sukobima, većina ovaj termin smatra štetnim za svoj ugled.

<sup>6</sup> Satelitski program HTV-a, Zagreb, 17,30 sati, 27. kolovoz 1995., prema izvješću BBC Monitoring Service EE (na engleskom) /2394, 29. kolovoz 1995.

specijalne policije na napad oko 8-10 "neprijateljskih vojnika" od kojih je jedan navodno bio Đuro Karanović, navodno 45. godišnjak iz Beograda (rodbina je potvrdila da on zaista nije živio u Gruborima, nego je došao u posjetu svojim roditeljima u organizaciji Crvenog križa). Drugi vojnici su navodno pobjegli dublje u planinu prema Strmici i granici s Bosnom i Hercegovinom. Zapaljane kuće pripisane su upotrebi bazuka i oružanom sukobu, a ubojstva Miloša Grubora, Jove Grubora i "dviju neidentificiranih žena" pripisana su "ranama od zalutalih metaka".

Izražavajući svoju zabrinutost Amnesty International je pisao o ubojstvima u zaseoku Grubori u rujnu 1995. godine. Organizacija nikada nije primila nikakav odgovor hrvatskih vlasti o ovom određenom slučaju. U stvari, ubojstva u Gruborima spomenuta su u gotovo svim izvješćima koja su izdale međunarodne organizacije tijekom 1995. i 1996. godine. U svome izvješću međunarodnoj zajednici u siječnju 1996. godine (vidi dalje), hrvatske vlasti navode da je policija pokrenula istragu o ubojstvima u Gruborima isti dan kada je osoblje UN-a bilo tamo (25. kolovoza). Međutim, međunarodni promatrači nisu vidjeli nikakve znakove policijske istrage kada su se 26. kolovoza vratili u Grubore, a i mještani su izjavili da nikakva policija nije dolazila u selo. Mještani su izjavili kako je policija 26. kolovoza došla pokupiti tijela i odnijela ih u Knin kako bi ih sahranili, protivno volji rođaka koji su tijela željeli sahraniti u svojoj obiteljskoj grobnici u Gruborima, ali detaljnije istrage nije bilo. Iako su u svojim daljnjim izvješćima međunarodne organizacije nastavile bilježiti kako se nije poduzela nikakva akcija u vezi slučaja Grubori, hrvatske vlasti nikada nisu dostavile nikakvo tumačenje koraka koji su bili poduzeti u istraživanju zločina ili kopije izvješća obdukcije ili druga izvješća. Odgovorni županijski tužitelji u Zadaru i Šibeniku izvijestili su u svibnju 1998. godine predstavnice Amnesty Internationala kako nemaju nikakav zapis o nekoj istrazi ili kaznenom postupku u slučaju ubojstava u zaseoku Grubori.

U svibnju 1998, predstavnice Amnesty Internationala posjetile su Grubore. Zaseok je bio potpuno napušten. Mrlje od krvi još su uvijek vidljive na podu gdje je ubijen Miloš Grubor, a predstavnice su pronašle i čahure od metaka u sobi. Čini se da je izveden i neuspjao pokušaj paljenja kuće. Gomila krša nalazi se u izgoranim ostacima kuće Jovana Grubora (sin Damjana), dok se njegovi ostaci možda još uvijek nalaze ispod toga.

## Više stotina ubojstava

Većina ubojstava počinjena u Krajini 1995. godine nije bila tako dobro popraćena u javnosti kao ona u Gruborima, ali većina njih na isti način ostaje neistražena. Do kraja studenog 1995. godine osoblje UN-a zabilježilo je smrt više od 200 hrvatskih Srba, od kojih su, čini se, većina bili civili.<sup>7</sup> U većini ovih slučajeva osoblje UN-a vidjelo je ili otkrilo tijela, što su

---

<sup>7</sup> Podaci iz Sektora Jug pokazuju da je dokumentirano 180 tijela od čega je 129 civila, 17 vojnika (od čega je četvero očito nezakonito ubijeno), 46 žena i 68 osoba starih 60 i više godina (iz 'List of dead bodies brought to the

i prijavili hrvatskim vlastima. U nekim slučajevima vlastima su trebali tjedni da odgovore. U drugim slučajevima UN ili djelatnici drugih međunarodnih organizacija vidjeli su dokaze o ubojstvima iako su tijela već bila uklonjena. Tragovi, kao što su rane od metka u glavi, na mnogim tijelima koja su vidjeli međunarodni promatrači upućivala su na nezakonita ubojstva.

Međutim, dokumentacija UN-a ne uključuje i druge slučajeve gdje smrt nije zabilježilo ili otkrilo međunarodno osoblje, ili gdje su tijela ili druge dokaze prvo otkrile ili uništile hrvatske vlasti. Amnesty International strahuje da je broj namjernih i samovoljnih ubojstava mnogo veći od broja koji su dokumentirale međunarodne organizacije. Na primjer, starice, sestre Anđa i Draginja Dragaš, navodno ubijene početkom rujna 1995. godine nisu bile uključene u popis 180 tijela koje je u to vrijeme dokumentiralo osoblje UN-a u Sektoru Jug. Ove dvije starije žene, od kojih je jedna bila nepokretna i prikovana za krevet, živjele su same u selu Dronjci, pokraj Strmice nedaleko od Knina. Ostatke njihovih tijela pronašli su hrvatski policajci nakon što je kuća zapaljena. Hrvatskom policajcu koji je u to vrijeme obavljao službu u Strmici i koji trenutačno radi kao policajac u jednom drugom gradu u Krajini, upravo se sudi za ubojstvo dviju žena i za paljenje kuće i okolnih zgrada (vidi dalje).

Mnoga izvansudska ubojstva dogodila su se u danima neposredno nakon uspostavljanja hrvatskog nadzora nad područjem Krajine. Na primjer, Predrag Simić (rođen 1965.) koji je navodno služio kaznu zatvora izrečenu od de facto vlasti hrvatskih Srba jer je odbio služiti vojsku, oslobođen je u vrijeme operacije 'Oluja'. Vratio se u svoju kuću u Orliću (južno od Knina) odakle je njegova obitelj već pobjegla i navodno stavio bijelu zastavu ispred kuće kako bi dao do znanja da neće pružati otpor bilo kojim hrvatskim snagama. Dana 6. kolovoza 1995. oko 16,00 sati hrvatske snage ušle su u Orlić. Skupina vojnika zaustavila se pred Simićevom kućom, izvela Predraga Simića u dvorište i ustrijelila ga. Njegovi su ga susjedi pokopali nekoliko dana kasnije u vrtu u blizini kuće. Njegovi su se roditelji vratili u svoj dom i premjestili njegove ostatke na crkveno groblje u Orliću. Njegova majka traži pravdu za ubojstvo svoga sina, ali tvrdi kako ju je predsjednik suda u Kninu odbio primiti kada je od tužitelja pukušala tražiti pokretanje sudskog postupka.

Za mnoge se žrtve vjeruje da su bile stare ili nepokretne. Na primjer, Joku Mizdrak (rođenu oko 1945.) ustrijelila su dva hrvatska vojnika u Strmici 8. kolovoza. Ona se navodno nije kretala dovoljno brzo za hrvatske vojnike koji su je požurivali. Dušan Šujica (rođen 1927.) pronađen je 2. listopada mrtav u svojoj kući na kraju sela Guđara u dolini Zрманje, prerezanog vrata. Hrvatska policija odbila je dopustiti njegovom bratu koji je živio u drugom dijelu Hrvatske i koji je došao na obavijest o ubojstvu, vidjeti tijelo. Tri

---

7 attention of UN Personnel following Operation 'Storm' 04 August 1995'). Prema podacima iz Sektora Sjever dokumentirano je 51. tijelo, iako velika većina slučajeva na tom popisu nije uključivala pojedinosti o pronađenim tijelima, bilo je najmanje devetoro starijih ljudi i pet žena (iz 'Sector North Cases - by municipality and by case (Report #3)').

dana nakon toga u selu je ubijen jedan drugi čovjek. U Milana Marčetića (rođen 1948.), koji je ležao bolestan u krevetu, četiri su puta pucali ljudi u uniformama. To se dogodilo pred njegovom majkom koja je umrla u travnju 1998. Susjedi su vidjeli ljude u uniformama koji su se nakon što su izašli iz kuće Marčetića uputili prema kući Dušana Šujice.

Donji Skrad, selo u općini Barilovići pokraj Karlovca, nalazi se u blizini bivše linije sukoba u Sektoru Sjever. Obitelj Dmitrović imala je kompleks od nekoliko kuća koje su okruživale dvorište, uključujući i veliku kuću u kojoj su Nikola Dmitrović (rođen 1930.) i Danica Dmitrović (rođena 1931.) živjeli, i gdje se Zorka Gazibara (rođena 1910., majka Danice Dmitrović) došla sakriti u vrijeme ofenzive hrvatske vojske. Majka Nikole Dmitrovića, Kata Dmitrović (rođena 1914.) živjela je u maloj kući, također u dvorištu, a njene rođake Stanka Končalović (rođena 1905.) i Smiljana Končalović (rođena 1942.) bile su navodno u njezinoj kući u vrijeme ofenzive. Od tada više nisu viđene, a neoborivi dokazi daju naslutiti kako su ubijene i pokopane u masovnoj grobnici koja se nalazi preko ceste, nasuprot kuće. Nekoliko dana nakon operacije 'Oluja', rođaka koja živi na drugoj lokaciji u istom selu, zabrinuta za svoje rođake otišla je tamo. Kada je ušla u kuću, primjetila je nešto ljepljivo pod cipelama, a kada je izašla van vidjela je krv. U sobi u kojoj je na podu bilo krvi nije bilo drugih ostataka. Na zemlji su bili tragovi koji naslućuju kako su tijela bila vučena s jedne strane ceste na drugu, a rođaka je opazila komad svježe iskopane zemlje. U siječnju 1996. godine rođak koji je otišao posjetiti kuću osjetio je smrad koji je dolazio iz bunara u dvorištu i pozvao je policiju. Rođacima nije bilo dozvoljeno prisustvovati vađenju tijela iz bunara niti su pozvani na identifikaciju. No ipak, tijelo je identificirano kao Danica Dmitrović i pokopano na mjesnom groblju. Rodbini nikada nije dana kopija izvješća obdukcije niti im je rečeno koji je uzrok smrti. Rođaci imaju dobre razloge vjerovati iskazu svjedoka koji se sada nalazi izvan Hrvatske, a koji je ispričao kako se skrivao u šumi u blizini kuće kada su se dogodila ubojstva. Prema ovom su se svjedoku, Nikola i Danica Dmitrović i Zorka Gazibara, skrivali u šumi kada je skupina vojnika došla u kuću. Vojnici su odveli ovo troje u sobu koju je Kata Dmitrović koristila kao spavaću sobu. Svi su ubijeni, osim Danice Dmitrović, koju su, kako tvrdi svjedok, vojnici opetovano silovali i ubili sljedećeg dana, a njeno tijelo bacili u bunar. Rođaci su tražili da se iskopa misteriozni komad zemlje koji se nalazi nasuprot kuće jer vjeruju kako bi to mogao biti grob u kojem se nalaze tijela drugih žrtava o čijoj se sudbini ništa ne zna. Rođaci već obilježavaju ovo mjesto kao grob, ali žele da njihovi rođaci budu sahranjeni kako dolikuje, na groblju s nadgrobnim



Mjesto za koje rodbina vjeruje da je grob, Donji Skrad.

spomenikom. Oni su tražili pomoć i od Amnesty Internationala kako bi se ovaj grob ekshumirao a tijela prebacila, jer su im, kako su izjavili, na policiji rekli kako će to učiniti tek onda "kada sve Hrvatske žrtve u Vukovaru budu ekshumirane".

Crvenosmeđe mrlje, za koje se vjeruje da su krv, još su uvijek vidljive u kući Kate Dmitrović. Oko 200 metara dalje od kuće Dmitrovića podignut je spomenik na sjećanje na tri imenovana časnika hrvatske vojske s datumom 5. kolovoz 1995.

## "Nestanci"

Prema Međunarodnom odboru Crvenog križa (ICRC) do početka 1998. godine obitelji oko 700 hrvatskih Srba tražile su od hrvatskih vlasti podatke o njihovoj sudbini, jer su vjerovali da se o njima ništa ne zna zbog posljedica operacija 'Bljesak' i 'Oluja'. Dok je sudbina nekih od njih nepoznata kao posljedica legitimnih oružanih sukoba, ili se ne zna snose li vlasti bilo kakvu odgovornost za njihovu sudbinu, za mnoge se zna kako su posljednji put viđeni u rukama vlasti. Za mnoge se "nestale" vjeruje da su namjerno ubijeni. Drugi na popisima onih o čijoj se sudbini ništa ne zna mogli su biti ubijeni, ali je dokaze teško ili gotovo nemoguće ponovno pribaviti. Na primjer, ako nisu mogli pobjeći iz svojih kuća u plamenu kad su one namjerno zapaljene.

Amnesty International provodi neprekidnu kampanju za ljude koji su "nestali" u Hrvatskoj 1995. godine. Na primjer, Nenad Dujković i Dragan Mirković, šurjaci, odvedeni su iz stana u Kninu gdje su se sakrili s ostalim članovima obitelji za vrijeme granatiranja grada. Dana 5. kolovoza 1995. oko 10,00 sati dva su hrvatska vojnika ušla u stan u kojem se obitelj krila. Vojnici su ženi Nenada Dujkovića rekli kako muškarce moraju povesti na ispitivanje i to je zadnji put kada ih je vidjela. Vlasti nisu dale nikakve određene podatke u odgovoru na pisma članova Amnesty Internationala koji su tražili razjašnjenje sudbine Nenada Dujkovića i Dragana Mirkovića. Vukašina Vujasinovića (rođen 1927.) također su iz njegove kuće u Kninu odveli 5. kolovoza 1995. vojnici Hrvatske vojske koji njegovoj ženi nisu dali nikakvo objašnjenje o tome kamo ga vode.

Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava (HHO), nevladina organizacija, nedavno je objavilo dokument koji sadrži podatke o slučajevima 141. osobe o kojima se još uvijek ništa ne zna, a neki od njih su posljednji put viđeni u rukama vlasti. Na primjer, Milorad Milosavljević (rođen 1968.) služio je de facto vojsku 'RSK' u svibnju 1995. godine u vrijeme operacije 'Bljesak' u Sektoru Zapad. Njegova obitelj vjeruje kako je zarobljen i kako ga je intervjuirao novinar Hrvatske televizije, u prilogu emitiranom u emisiji vijesti "Slikom na sliku" 3. svibnja 1995. godine. Drugi hrvatski Srbi koji tvrde da su bili zatvoreni s njim kažu da je bio zatočen u varaždinskoj sportskoj dvorani.

## Druga kršenja ljudskih prava

Iako se ovaj dokument usredotočio na nedostatak akcije u vezi s ubojstvima koja su se dogodila nakon operacije 'Oluja', važno je spomenuti i druga kršenja ljudskih prava koja su se dogodila u to vrijeme. Većina njih i dalje ostaje neistražena. Gotovo svi hrvatski Srbi s kojima je Amnesty International razgovarao, a koji su ostali u Krajini nakon operacije 'Oluja' opisuju vrijeme nakon hrvatske ofenzive kao period širenja straha i zastrašivanja. Uznemiravanje je bilo uobičajena pojava kao i zlostavljanje ili mučenje opisano na početku ovog dokumenta.

Neke žene koje su ostale, uključujući i starije žene, silovali su hrvatski vojnici, policajci ili civili koji su izmakli nadzoru. Stigma koja je povezana sa silovanjima imala je za posljedicu da mnoge žene možda i nisu prijavile ova kaznena djela. Međutim, Amnesty International upoznat je s nekoliko slučajeva kada su žrtve imale hrabrosti prijaviti napade i omogućiti pokretanje sudskih gonjenja, na primjer, silovanje 70. godišnje žene kod Obrovca. Još jedan slučaj koji je došao pred sud je pokušaj silovanja žene u blizini Korenice. U tome je slučaju do konačne presude došlo tek nakon uspješne žalbe protiv odluke prvostupanjskog suda prema kojoj se čin sodomije ne kvalificira kao silovanje. U drugom slučaju, više od dvije i po godine nije poduzeta nikakva akcija kako bi se sudski gonila dvojica bivših vojnika optuženih za silovanje sredovječne žene u Kninu 6. rujna 1995. Optužnicu je podigao zadarski okružni tužitelj u prosincu 1995. (optuženi se ne nalaze u pritvoru).

Široko rasprostranjeno i namjerno uništavanje kuća i drugih nastambi širom Krajine najvidljiviji je preostali dokaz o teškim kršenjima ljudskih prava nakon operacije 'Oluja'. Prema UN-u, nakon operacije 'Oluja', u bivšem Sektoru Sjever i Jug više je od 5.000 nastambi spaljeno; u Sektoru Jug oko 73 posto kuća potpuno je ili djelomično uništeno vatrom, a većina preostalih su divljački uništene, opljačkane i temeljito pretražene. Amnesty Internationalu nije poznato da je itko tko je podnio tužbu hrvatskim vlastima dobio odštetu za počinjenu štetu.

Na kućama u hrvatskim selima ili na hrvatskim područjima s mješovitim selima vide se tragovi granatiranja ili namjernog podmetanja požara u vrijeme rata 1991. ili kasnije, ali u 1995. godini samo ih je nekoliko oštećeno. Uništavanje kuća je djelotvoran način kojim se osigurava da se stanovništvo koje je pobjeglo nema gdje vratiti. Štoviše, namjerno uništavanje imovine i dalje je jedan od djelotvornih načina da se hrvatski Srbi koji se žele vratiti u hrvatsku predomisle: kuća Mirka Mrkalja i njegove obitelji u Donjem Sjeničku bila je potpuno uništena u podmetnutom požaru početkom travnja 1998. godine i to samo mjesec dana nakon što su došli u posjetu kako bi planirali svoj povratak. Ovaj slučaj jedan je od 29 slučajeva uništenih kuća koje je dokumentirao HHO u prvom tromjesečju 1998. godine. Čini se da se više od 10 slučajeva posebno odnosi na povratak ili



neposredan povratak predratnih stanovnika. HHO je dokumentirao više od 70 slučajeva podmetanja požara u drugim objektima (kao što su štale i stogovi sjena) od kojih se za mnoge vjeruje da su bili povezani s povratkom vlasnika, hrvatskih Srba na svoja imanja.

## Poticanje nekažnjavanja

Zločini počinjeni u Hrvatskoj u vrijeme operacije 'Oluja', dogodili su uz budnu prisutnost međunarodne zajednice. U Hrvatskoj su značajno bile prisutne i UN i Europska unija te humanitarne organizacije kao što su UNHCR, Međunarodni odbor crvenog križa i mnoge nevladine humanitarne organizacije. Vijeće sigurnosti UN-a usvojilo je u kolovozu i studenome 1995. dvije rezolucije koje se posebno odnose na kršenja međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava u Hrvatskoj, tražeći od hrvatskih vlasti, uz ostalo, da poštuju prava hrvatskih Srba i izvijeste UN o mjerama poduzetima kako bi se istražila kršenja ljudskih prava koja su počinjena.<sup>8</sup>

Amnesty International također je u brojnim prilikama tijekom 1995. upoznala hrvatske vlasti o počinjenim ozbiljnim kršenjima ljudskih prava. Na primjer, članovi Amnesty Internationala, koji su dio mreže Hitnih akcija, pisali su hrvatskim vlastima počevši od 15. rujna 1995., navodeći slučaj 80. godišnje žene, koja je 20. kolovoza nađena mrtva u svojoj kući u Kistanjama, i to nekoliko sati nakon što je viđena kako ulazi u kuću s troje hrvatskih vojnika u uniformama koji su došli u selo. Tijelo su navodno maknuli članovi hrvatske civilne zaštite, a međunarodni promatrači koji su posjetili mjesto događaja otkrili su rupe od metaka u zidovima sobe u njezinoj kući, i pod zamrljan krvlju. Članovi Amnesty Internationala pisali su vlastima, uključujući Ministra unutarnjih poslova i Ministra obrane, pozivajući ih da izdaju oštre naredbe vojnicima i policiji kako bi se suzdržali od djela nasilja ili zastrašivanja, i pozivajući ih da potaknu temeljitu, nepristranu i nezavisnu istragu te da one koji su odgovorni za takva kršenja privedu pravdi. Kasnije te godine, nastavljajući

---

<sup>8</sup> Rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a 1009 (1975) od 10. kolovoza 1995. pozvala je hrvatske vlasti da "(a) u cjelosti poštuju prava lokalnih Srba uključujući njihova prava da ostanu, odu ili se vrate u sigurnosti, (b) omoguće pristup međunarodnih organizacija tom stanovništvu, i (c) stvore uvjete koji vode povratku osoba koje su napustile svoje kuće; (S/RES/1009[1995], u paragrafu 2.)." Rezolucija također posjeća hrvatske vlasti "da će se svi oni koji su počinili kršenja međunarodnog humanitarnog prava pojedinačno smatrati odgovornima u odnosu na takva djela." (ibid, u paragrafu 4.).

Rezolucija 1019 (1995) od 9. studenoga 1995. ponovno potvrđuje traženje Vijeća sigurnosti "da Vlada Republika Hrvatska poduzme hitne mjere kako bi se zaustavila kršenja međunarodnog prava i ljudskih prava, i istraži sve izvještaje takvih kršenja kako bi oni odgovorni u vezi tih djela bili osuđeni i kažnjeni... Ponavlja svoja traženja da Vlada Republike Hrvatske u cjelosti poštuje prava lokalnog srpskog stanovništva uključujući njihovo pravo ostati ili se vratiti sigurno te također ponavlja svoje pozive Vladi Republike Hrvatske da makne sva vremenska ograničenja stavljena na povratak izbjeglica u Hrvatsku kako bi tražili svoje vlasništvo." Rezolucija također zahtjeva od Generalnog tajnika UN-a "da nastavi redovito informirati Vijeće sigurnosti o mjerama koje je poduzela Vlada Republike Hrvatske kako bi implementirala Rezoluciju 1009 (1995) i sadašnju rezoluciju [Rezoluciju 1019]". (S/RES/1019[1995], u paragrafima 6, 7 i 12.).

se na publicitet oko ubojstva devetero starijih hrvatskih Srba u selu Varivode 28. rujna, članovi Amnesty Internationala pisali su vlastima, tražeći da se poduzmu hitni koraci kako bi se poboljšalo sigurnosno stanje preostalog stanovništva hrvatskih Srba, te ponovno pozivajući na istraživanje tih i drugih kršenja ljudskih prava.

Početne reakcije hrvatskih vlasti na izvješća o ubijanju, mučenju, uništenju kuća i drugim kršenjima ljudskih prava i djela nasilja bile su poricanje, ili su tvrdili kako su sve žrtve bile uključene u vojne aktivnosti. Kako se, međutim, pojavljivalo sve više slučajeva, reakcije vlasti su se promijenile dopuštajući da su počinjeni neki zločini, ali kako su to bila djela pojedinaca koji nisu bili pod ničijim nadzorom, ili da su ih počinili civili obučeni u vojne uniforme. Hrvatske vlasti odijelile su sebe od bilo kakve službene veze s kršenjima ljudskih prava do te mjere da su neki vojnici bili retroaktivno demobilizirani iz vojske (barem je to bio zaključak suca, kojemu je bila prezentirana takva dokumentacija na suđenju 'Varivode'). Nije poznato da li su poduzeti bilo koji koraci kako bi se sudski gonili odgovorni za izdavanje takvih retroaktivnih naredbi.

Ministar unutarnjih poslova Ivan Jarnjak napisao je pismo 23. kolovoza 1995. sekciji Amnesty Internationala Novog Zelanda, a identična pisma su poslana na više od 70 drugih članova Amnesty Internationala, navodeći sljedeće (na engleskom):

"U vezi slučajeva koje spominjete, volio bih naglasiti da je nakon oslobađanja policija došla u ta područja i započela svoj redoviti posao održavajući javni red i mir, i omogućujući potrebne uvjete za povratak stanovništva koje je otjerano iz tih područja. Policiji na terenu date su posebne upute o zaštiti svih građana koji su došli i onih koji su se vratili na svoje vlasništvo, kao i na napušteno vlasništvo. U spomenutim uvjetima, neposredno i nakon vojnih i policijskih operacija, bilo je nekoliko slučajeva kaznenog ponašanja. Policija je poduzela operativne i kriminalističke mjere u cilju identificiranja krivaca. U svim slučajevima u kojima su krivci otkriveni, policija ih je, nakon što je napravila izvješća o zločinu, odvela pred nadležne istražne sudske vlasti, u cilju poduzimanja primjerenih kaznenih mjera."

Međutim, bivši policajac svjedočeći na sudu za ubojstvo Anđe i Draginje Dragaš (vidi prije), koji je očito bio barem u poziciji vlasti de facto, tvrdio je kako nije izvjestio dežurnom zapovjedniku, svome zapovjedniku, ili humanitarnim organizacijama činjenicu da su, kada je krajem kolovoza sa svojim kolegama bio u patroli, našli dvije starije žene potpuno same u jednom izoliranom zaseoku, žive ali do krajnjosti iscrpljene i prikovane uz krevet. Kada ga je državni odvjetnik frustrirano pitao što misli koja je njegova zadaća, kao policajca, bila prema civilnom stanovništvu u tom području, on je posvjedočio da je to bilo zaštititi crkvu (pretpostavlja se od pljačke i divljaštva). Drugi policajac koji je svjedočio na

suđenju, odgovarajući na pitanje o tome zašto je pucao iz pištolja dok je bio u patroli, objasnio je kako su imali jednu "neformalnu naredbu" da pucaju na sve što se kreće.

## Strategija statističkih podataka: zavarati ih brojevima

Pismo koje je prije navedeno, tipično je po tome što hrvatske vlasti članovima Amnesty Internationala nisu dale podatke o tome koje su korake poduzeli u vezi pojedinih slučajeva o kojima im je pisano. Umjesto toga, bez obzira na slučaj o kojem su članovi Amnesty Internationala pisali, primili su jedan od nekoliko standardnih odgovora. Na primjer, Potpredsjednik Vlade Republike Hrvatske odgovorio je članovima Amnesty Internationala sljedećim pismom:

"U nekoliko je navrata Republika Hrvatska izjavila da su svi navodni incidenti, čiji su počinitelji bili pojedinci i grupe, uključujući i neke članove vojnih postrojbi koji su djelovali u suprotnosti sa svojim ovlastima i zakonu, bili javno osuđeni od strane predsjednika Vlade Republike Hrvatske. Na kraju su poduzete policijske i sudske mjere. Do sada su u toku kazneni postupci pred vojnim i civilnim sudovima protiv 1005 osoba koje su optužene da su počinili zločine za vrijeme Operacije Oluja."

Ovo tipičan odgovor i po pome što neodređeno upućuje na jedan ogroman broj kaznenih postupaka bez pokazivanja na koji se način, i je li uopće, te pojedinačne zabrinutosti uklapaju u te brojeve. Ovisno o tome kada su pisma poslana i od koga, statistički podaci se mijenjaju. U prepisci s Amnesty Internationalom i drugim međunarodnim tijelima, vlasti su očito namjeravale dati do znanja kako su te istrage i kazneni postupci bili dovoljni u suočavanju s kršenjima ljudskih prava i drugim djelima nasilja počinjenim nakon Operacije 'Oluja'.

Pismo koje su primili mnogi članovi Amnesty Internationala od general-bojnika Ivana Tolja, glasnogovornika Ministarstva obrane, u isto vrijeme dok obavještava članove Amnesty Internationala kako su pojedinačni incidenti istraživani i kako se odgovorne osobe sudski goni, navodi da je "za vrijeme vojnih i redarstvenih operacija 'Bljesak' i 'Oluja' Republika Hrvatska strogo primijenjivala pravila Međunarodnog humanitarnog prava, Ženevske konvencije i ostale propise o zaštiti žrtava u oružanim sukobima".

Pisma često upućuju i na činjenicu kako su hrvatske vlasti poduzimale korake za pridržavanje rezolucija Vijeća sigurnosti 1009 (kolovoz 1995.) i 1019 (studeni 1995.). Kao što je gore spomenuto, te su rezolucije Vijeća sigurnosti tražile od hrvatskih vlasti da izvijeste o tome koje su mjere poduzeli protiv onih koji su počinili kršenja ljudskih prava ili djela nasilja u Krajini. Istraživanje odgovora hrvatskih vlasti koji su trebali zadovoljiti ova traženja kazuje više od pregleda statističkih podataka. Hrvatske su vlasti podnijele najmanje

dva službena izvješća UN-u u vezi mjera koje su poduzeli, prvi u siječnju 1996. koji uz ostalo, sadrže pogrešne podatke, opisane gore, o istragama ubojstva u zaseoku Grubori.

Drugo izvješće, "Drugo izvješće Vlade Republike Hrvatske o implementaciji rezolucije Vijeća sigurnosti 1019 (1995.) (Drugo izvješće), od 10. lipnja 1996. (na engleskom), pokriva mjere za koje vlasti tvrde kako su ih poduzele od 30. siječnja do 1. lipnja 1996. Oni tvrde da je policija poduzela korake kako bi uhitila i pritvorila bilo kojeg pojedinca koji je prekršio zakon. Vlasti su također tvrdile kako su od "normalizacije stanja u oslobođenim područjima" teški zločini bili 'sporadični', i tvrdili kako je policija većinu njih razrješila. Generalni tajnik UN-a osporio je te tvrdnje u izvješću koje je komentiralo Drugo izvješće, i naveo kako hrvatske vlasti nisu uhitile osumnjičene za djela pljačke i prijetnji čak i kada su im predana imena i brojevi registarskih tablica.<sup>9</sup>

S obzirom na zločine koji su počinjeni za vrijeme i nakon Operacije 'Oluja', vlasti su tvrdile da je "Ministar pravosuđa Republike Hrvatske izdao preporuku predsjednicima pojedinih sudova, po kojoj poduzeta suđenja za zločine počinjene u vezi s Operacijom 'Oluja' trebaju imati prvenstvo nad drugim suđenjima." (paragraf 22.). Dodatak Drugom izvješću pruža informaciju o kaznenim postupcima u tijeku, tvrdeći da su oni pokrenuti protiv ukupno 2.849 osoba.

Od ovih 2.849 slučajeva za koje su vlasti tvrdile da su se nalazili pred sudovima u lipnju 1996., njih manje od dva posto odnosi se na slučajeve ubojstava. Za kazneno djelo ubojstva (članak 34. Kaznenog zakona), vlasti su tvrdile kako je 22 pojedinca pod istragom, kako su u tijeku pravni postupci protiv 30 ljudi, i kako je donesena presuda protiv jedne osobe. Kada su predstavnice Amnesty International razgovarale s državnim odvjetnicima u svibnju 1998. i pitale ih o tome zašto počinitelji, kada su u nekim slučajevima bili u aktivnoj službi u vojsci ili policiji, nisu bili optuženi za "ratne zločine protiv civilnog stanovništva" (članak 120. Kaznenog zakona, i kazneno djelo prema kojem su vojnici koji su služili u vojsci Republike Srpske Krajine normalno bili optuženi ako ta djela uključuju ubijanje civila), državnim odvjetnicima nisu pružili nikakav odgovor. Amnesty International strahuje kako bi u pitanju mogao biti politički razlog, zbog široko navođene opaske, Milana Vukovića, predsjednika Vrhovnog suda Hrvatske, po kojoj Hrvati po definiciji nisu mogu počinuti ratne zločine dok su branili domovinu.

Kasnija izvješća vlasti odražavaju porast u broju kaznenih postupaka koji su u tijeku, što bi obično upućivalo na to da su vlasti pokazale određen stupanj revnosti te kako su povećane brojke plodovi njihovih dodatnih napora da razrješe slučajeve iz Operacije

---

<sup>9</sup>"Further report on the situation of human rights in Croatia pursuant to Security Council Resolution 1019 (1995)" ("Daljnje izvješće o stanju ljudskih prava u Hrvatskoj prema Rezoluciji Vijeća sigurnosti 1019 (1995)", 21. lipanj 1998., S/1996/456, u paragrafima 10 i 13.)

'Oluja'. Ministar pravosuđa tražio je od sudova u Krajini, svaka tri mjeseca, podatke o istragama i sudskim postupcima koji su u tijeku. Samo su se ti statistički podaci prosljeđivali međunarodnim organizacijama koje su se raspitivale za napore vlasti u privođenju pred lice pravde onih odgovornih za kaznena djela počinjena u Krajini nakon Operacije 'Oluja'. Ti su podaci, na primjer, navedeni u izvješću UN-ovog Posebnog izvjestitelja za Povjerenstvo za ljudska prava (Poseban izvjestitelj) u siječnju 1998., a u kojem se navodi kako "je ukupno provedeno 5.580 sudskih postupaka u vezi s vojnim operacijama poduzetim u bivšim sektorima Sjever i Jug, od kojih je 559 u fazi istrage, 3.785 su na sudskom postupku prvog stupnja, a za njih 1.236 su donesene presude".<sup>10</sup> Međutim, na sastanku s predstavnicama Amnesty Internationalom u svibnju 1998., predstavnici Ministarstva pravosuđa odbili su dati određene informacije o tim slučajevima, kao što su imena pojedinaca pod istragom, vrsta istraživanih slučajeva, podignute optužbe, ili datum kada je sudski proces započeo. Također su odbili predstavnicama dati podatke o presudama za svaku od tih optužbi (kriv/a, nije kriv/a, odbačena tužba) za slučajeve za koje su donesene konačne presude, određene kazne i jesu li te kazne odslužene. U stvari, za vrijeme sastanka, iako je Ministarstvo pravosuđa pružilo predstavnicama Amnesty Internationalu presjek statistike koja odražava broj pojedinaca optuženih za pojedine prekršaje pred pojedinim sudovima, predstavnici Ministarstva pravosuđa su naglasili da se ti statistički podaci u stvari ne odnose samo na kaznene djela počinjena u 1995., nego predstavljaju kaznene slučajeve koji se trenutačno nalaze pred sudovima u relevantnim područjima.

Predstavnici Ministarstva pravosuđa potvrdili su da nema načina po kojem bi se iz te pružene statistike razabralo koji su slučajevi za djela počinjena u 1995. a koji su za djela počinjena u, na primjer, 1996. ili 1997., niti je moguće doći do zaključka o tome tko bi mogle biti žrtve ili osumnjičeni.

Zabrinjavajuća je uputa iz 28. svibnja 1998. predsjednika Vrhovnog suda svim nižim sudovima da se oni "uzdrže od prevelike korespondencije s [međunarodnim] organizacijama te da se suzdrže od konverzacije o bitnim pitanjima", pojašnjavajući da takvi podaci uključuju broj slučajeva pred sudom i prosječno trajanje sudskog postupka.<sup>11</sup> Zbog toga je, u najmanje jednom slučaju, u uputama predsjednika jednog suda (Visoki prekršajni sud) od sudaca pod njegovom nadležnošću traženo da obavijeste Sud za prekršaje "o bilo kakvom pokušaju bilo kakve organizacije i pojedinca o traženju bilo kakve informacije".<sup>12</sup> Iako su izdane jasne upute kako bi primjereno mjesto za takve podatke trebalo biti Ministarstvo

---

<sup>10</sup>Final Report of the Special Rapporteur for the UN Commission for Human Rights ("Završno izvješće Posebnog izvjestitelja za UN-ovo Povjerenstvo za ljudska prava"), siječanj 1998, E/C/4/19989/63, u paragrafu 29.

<sup>11</sup> Citirano iz članka Ivice Đikića, "Nitko ne sme da vas pita", 'Feral Tribune', br. 665, 15. lipnja 1998.

<sup>12</sup> ibid..

pravosuđa, čak i da je Ministarstvo pravosuđa u prošlosti stvarno pružilo takve podatke na poseban zahtjev, takva bi procedura bila smješna i preburokratska za međunarodne organizacije na terenu koje su, na primjer, pokušavale pratiti određeno suđenje i željele znati datum sljedećeg saslušanja. .

### **Ispod fraza: istina skrivena iza statističkih podataka**

Promatrajući informacije vlasti o slučajevima za koje se, prema statističkim podacima koju je izdalo Ministarstvo pravosuđa u 1996., tvrdilo da su u tijeku, jasno je da je većina sudskih postupaka bila za djela pljačke, vandalizma ili uništavanja kuća. Nema podataka o tome u koliko je slučajeva došlo do sudskog gonjenja ili koje su presude donesene navedenim prekršiteljima, i jesu li kazne stvarno odslužili. U Vladinu statistiku također su uključeni slučajevi protiv više od 200 ljudi koji su suočeni sa suđenjem za oružanu pobunu, zato se najvjerojatnije radi o hrvatskim Srbima koji su uhićeni za vrijeme operacija 'Bljesak' i 'Oluja'.

Statistički podaci koji se tiču ubojstva, međutim, u najboljem slučaju zavaravaju. Vlasti su pružile podatke za samo nekoliko slučajeva kada su sudska gonjenja stvarno dovela do osude, a nije poznato jesu li su vlasti poduzele i koje korake kako bi riješili slučajeve kada su optuženi bili oslobođeni optužbi. Državni odvjetnici u mnogim relevantnim sudovima bili su nevoljki ili su se odbili sastati se s predstavnicama Amnesty Internationala, koje su posjetile Hrvatsku u svibnju 1998., bez izričitog dopuštenja Ministarstva pravosuđa. Međutim, organizacija se mogla sastati s tužiteljima koji rade na većini slučajeva ubojstva počinjenih u bivšem sektoru Jug, riječ je o Županijskim sudovima u Zadru i Šibeniku.<sup>13</sup>

Podaci iz 'Dodatka na Drugo izvješće' iz lipnja 1996. upućuju na to da su na Županijskom sudu u Zadru (koji je u to vrijeme bio nadležan za većinu sudskih gonjenja u sektoru Jug, uključujući područje Knin), sudski postupci bili u istražnoj fazi protiv dvoje ljudi, a kazneni postupci bili su u tijeku protiv 14. ljudi. U podacima se navodi kako je konačna presuda donesena u sudskom postupku protiv jedne osobe, najvjerojatnije se radi o slučaju optuženog koji je bio suđen i osuđen za ubojstvo Janka Čakića; taj je pojedinac bio pomilovan u svibnju 1997. prije nego što je dokraja odslužio svoju kaznu. Mnogi od najzloglasnijih slučajeva, uključujući Grubore, nisu uključeni u istrage ili sudska gonjenja

<sup>13</sup> Krajem ožujka 1998., promijena granica Zadarske i Šibenske županije dovela je do toga da su se mnoge općine koje su bile u Zadarskoj županiji premjestile u Šibensku županiju, uključujući Knin kao i mnoge druge u bivšem sektoru Jug. Kao posljedica toga, slučajevi koji su u tijeku također su prešli iz odgovornosti tužitelja zadarske županije i suda na tužitelja šibenske županije i Suda. To je imalo za posljedicu, micanje prašine s nekoliko neriješenih slučajeva, koji sada dolaze na sud u Šibenskoj županiji.

protiv ovih 16. ljudi. U stvari, dvoje od tih 16. koji su suočeni s kaznenim postupkom za ubojstvo bili su hrvatski Srbi. Jedan je slučaj muškarca koji je ubio svoju ženu i pokušao ubiti sebe u dvostrukom samoubojstvu, a drugi je slučaj navodno ubojstvo koje se odigralo između dvaju hrvatskih Srba nakon duge ogorčene svađe.

Što se tiče drugih slučajeva pred sudom u Županiji zadarskoj, osmoro ljudi suđeno je u vezi s nekoliko slučajeva spojenih u jedno suđenje, poznato kao suđenje "Varivode". To je bilo suđenje za ubojstvo 18 hrvatskih Srba civila u Varivodama, Gosićima i dva druga zaseoka u bivšem sektoru Jug. Posljedica ovih suđenja bila je presuda protiv jedne osobe za jedno ubojstvo za koje mu je izrečena kazna od šest godina zatvora i presuda i kažnjavanje druge osobe za "razbojništvo" i pokušaj ubojstva na osamnaest mjeseci, i oslobađanje šestorice optuženih pojedinaca. To su suđenja međunarodni promatrači, nevladine organizacije koje su pratile suđenje, i drugi opisali kao pokušaj umirivanja međunarodne zajednice time kako hrvatske vlasti poduzimaju akcije protiv prekršitelja. Žalba je<sup>14</sup> podnesena protiv prvostupanske presude.

Još jedno od nekolicine drugih slučajeva pred zadarskim sudovima uključuje slučaj hrvatskog vojnika koji je oslobođen optužbe u veljači 1996. na prvostupanskom sudskom procesu za ubojstvo Mande Tišma. Izjavio je kako je, uz potvrdu iskaza od strane svojih kolega vojnika koji su bili svjedoci, ubio strojnicom stariju ženu. Oslobađanje je temeljeno na izjavi kako su vojnici vjerovali da ona ima oružje sakriveno pod pregačom. Vrhovni sud, uvažavajući žalbu državnog odvjetnika, vratio je slučaj na drugostupanski proces. Međutim, datum novog suđenja još uvijek nije određen (optuženi se ne nalazi u pritvoru).

Usprkos uvjerenjima hrvatskih vlasti kako su izdane upute relevantnim sudovima da, kao prioritet (vidi prije), započnu sudska gonjenja u vezi operacije 'Oluja', Amnesty International nije pronašao nikakve indikacije, da se to zaista dogodilo. Neki slučajevi za koje su optužbe izdane u 1995. ili početkom 1996. prebačene su u Šibenski županijski sud bez da je ikada bio određen datum suđenja. Jedan je takav primjer slučaj dvojice bivših vojnika (navedeni prije) koji su bili optuženi za silovanje (optužba je izdana u prosincu 1995.). Drugi primjer je suđenje za ubojstvo Anđe i Draginje Dragaš (spomenuti prije), koje je započelo u Šibeniku u svibnju 1998. iako je optužbu podignuo državni odvjetnik Zadarske županije u rujnu 1996. To je zapravo jedna od one dvije osobe koje spominju

---

<sup>14</sup> Vidi Human Rights Watch/Helsinki: "Croatia: Impunity for abuses committed during 'Operation Storm' and the denial of the rights of refugees to return to the Krajina" ("Hrvatska: Nekažnjavanje za zloupotrebe počinjene za vrijeme 'operacije Oluja' i poricanje prava izbjeglicama da se vrate u Krajinu"), kolovoz 1996, Vol. 8, No.13 (D), p. 24-25.

vlasti u svojim podacima iz lipnja 1996. , a koji se nalaze pod istragom.

## Neprijemljive istrage i propusti u zaštiti dokaza

Mnogi pojedinci, uključujući državne službenike koji rade unutar sudskog sustava, pokazali su nezadovoljstvo započinjanjem sudskih postupaka zbog prirode istraga u vremenu nakon Operacije 'Oluja'. Amnesty International i druge nevladine organizacije i međunarodne organizacije iznova su pozivali vlasti da omoguće potrebne policijske i istražne kapacitete kako bi se valjano istražila ubojstva koja su počinjena. Međutim, izvješća međunarodnih organizacija u to vrijeme, kao i ono što su se događalo za vrijeme suđenja u vezi s nekoliko slučajeva koja su bila pred sudovima, pokazuju ozbiljne manjkavosti u istragama. Dokazi nisu skupljeni, mjesta zločina nisu zaštićena ili dobro dokumentirana, a nije ni jasno jesu li napravljene obdukcije nad osobama kada je postojala opravdana sumnja da uzrok smrti nije bio prirodan. Na primjer, Mirka Čanka (rođenog 1933.), čija je lijeva strana paralizirana kao posljedica moždanog udara, pronašli su rođaci u Potkom u dolini Zrmanje. Sahranio ga je susjed koji je i sam poslije toga izvansudski smaknut. Dana 13. rujna 1995. vlasti su ekshumirali tijelo. Prema jednom rođaku koji je bio prisutan i vidio tijelo prije nego su ga vlasti odnijele, vrat Mirka Čanka bio je odrezan. Policija je fotografirala tijelo, a jedan je rođak naglasio kako je Mirko zaklan, tražeći od njih da poduzmu akciju. Suprotno od želje rođaka, koji su tijelo željeli zakopati na seoskom groblju, tijelo je zakopano na groblju u Gračacu, ali pod krivim imenom (Mirko Čorak). Iako je obitelji dobila smrtni list, nikada nisu dobili kopiju izvješća obdukcije. Prema riječima nadležnog državnog odvjetnika, postupajući prema žalbi rođaka koji su željeli pravdu za ubojstvo Mirka Čanka, policija u svome dosjeu nema nikakve podatke u vezi njegove smrti, usprkos činjenici da je jedan rođak vidio kako se tijelo fotografira za vrijeme ekshumacije.

U drugom slučaju, vlasti su "izgubile" sve podatke koje se odnose na slučaj žene za koju se vjeruje da je sahranjena na kninskom groblju. Ta žena, JM (rođena 1907.)<sup>15</sup> pronađena je mrtva u podrumu svoje kuće nedaleko od Kistanja 27. kolovoza 1995.

Vlasti nisu mogle doći na mjesto događaja i maknuti tijelo do sljedećeg dana, kada je bila prisutna cijela obitelj (slučaj nije bio izvješten međunarodnim organizacijama). Prema rođacima, vlasti su dokumentirale i fotografirale mjesto događaja, uzele potpisanu izjavu rođaka koji je pronašao tijelo. Rečeno im je da je tijelo odneseno na "odjel za patologiju" u Knin. Rečeno im je da će tijelo biti sahranjeno na kninskom groblju a da oni neće smjeti prisustvovati, ali će primiti kopiju izvješća obdukcije u kojem će se navesti uzrok smrti. Rođacima je rečeno da će tijelo biti sahranjeno na kninskom groblju pod identifikacijskim brojem 543. I zaista na drvenom križu na kninskom groblju nalazi se ime žene i taj broj. Međutim, rođaci nikada nisu primili izvješće obdukcije. Rođaci su željeli

<sup>15</sup> "Amnesty International zna puno ime ove žene."



ponovno sahraniti JM u obiteljsku grobnicu, i tražili ekshumaciju 6. studenoga 1996.

Prisutni su bili "sanitarni inspektor" iz Zagreba, četvorica policajaca i trojica grobara. Kada su maknuli najlonsku vreću u kojoj je tijelo bilo zakopano u grobnici označenoj s pripadajućim križem, leš je bio muški. Grobari su potom ekshumirali tri dodatna tijela koja su sva bila do onog s brojem 543. Iako su dva tijela bila ženska, jedno je imalo pločicu s brojem 543 koja je označavala tijelo, rođaci tvrde da tijela očito ne pripadaju JM (kako su bili prisutni kada je tijelo nađeno, mogli su identificirati da odjeća nije ista, također eskhumirana tijela nisu imala ispravnu boju kose ili visinu). Rođacima nije pruženo nikakvo objašnjenje. Ministarstvo unutarnjih poslova navodno je poricalo bilo kakvu odgovornost za nalazak tijela JM, a službenici sada tvrde da nemaju podatke obdukcije ili istrage.

Mogući prigovor kako zbog visokih zahtjeva nisu imali sredstava primjereno istražiti mjesta zločina, ne može objasniti zašto istrage na mjestima zločina koja su otkrivena daleko nakon završetka vojnih operacija nisu primjerene. Na primjer, tijelo za koje se smatra kako pripada Danici Dmitrović izvađeno je iz bunara u Donjem Skradu u siječnju 1996. (vidi prije), a čini se da još uvijek nije napravljena obdukcije niti je tijelo prikladno identificirano od onih koji su sposobni napraviti takvu nedvojbenu identifikaciju.

## **Savjest progovara: priznanje saučesništva i mogući pokušaji održavanja zaborava**

U više od dvanaest posljednjih mjeseci, brojni su pojedinci izašli u javnost s podacima o kršenjima ljudskih prava kojima su, kako su rekli, bili svjedoci ili su u njima aktivno sudjelovali kao članovi vojnih, paravojnih ili policijskih tijela. Neke od njih motivirala je njihova savjest ili sindrom posttraumatskog stresa koji ih je gurao da govore o svojim ratnim iskustvima. U drugim slučajevima "priznanja" su posljedica materijalnog nezadovoljstva pojedinaca koji se osjećaju financijski obespravljenima i odbačenima usprkos navodnom preuzimanju opasnosti i provedbi zapovijedi pojedinaca koji su sada zgrnuli političku moć i materijalna dobra.

Mediji i hrvatsko vodstvo ta su "priznanja" tretirali kao laži, a "priznavatelje" kao izdajnike. Više od toga zabrinjavajući su fizički napadi i druga djela koja vjerojatno imaju namjeru ušutkati one koji su izašli s podacima o kršenjima ljudskih prava. Na primjer, u svibnju 1998. eksplozivna je naprava detonirana u vikend kući muškarca koji je u medijima izvjestio da je dao podatke Međunarodnom kaznenom tribunalu za bivšu Jugoslaviju (Tribunal) a koji će biti korisni za istrage o zloupotrebama u Hrvatskoj. Osumnjičeni koji je dao detaljni intervju hrvatskom tjedniku *Feral Tribune* objavljenom 1. rujna 1997. o aktivnostima unutar paravojne organizacije, prije svega u 1991., brzo je zatvoren. Međutim, on tvrdi da je zastrašivan u zatvoru i da je nedavno bio ozljeđen zbog čega je hospitaliziran.

Državni odvjetnik Zagrebačke županije nedavno je najavio kako bi suđenje tom muškarcu (i njegovim suoptuženima) trebalo započeti u rujnu 1998. Amnesty International je također istraživao ubojstvo bivšeg specijalnog policajca u Čakovcu u svibnju 1998. Iako pucanje iz auta koji juri ispred noćnog kluba gdje je radio kao vratar može izgledati kao posljedica organiziranog zločina, već se prije obratio organizacijama za ljudska prava a nakon što je ispod njegovog auta stavljena bomba koja nije u potpunosti detonirala.

## Dužnost priznati, istražiti i sudski goniti, te opasnosti nedjelovanja

Nekažnjavanje za kršenja ljudskih prava počinjena nakon operacije 'Oluja' samo je jedna posljedica nedjelovanja vlasti. Tri godine nakon što su kršenja počinjena, ostaju ozbiljna pitanja u vezi toga da li su vlasti voljne potaći sudske procese. Stav međunarodne zajednice, i u nekoj mjeri tome sklonih elemenata u Hrvatskoj, je ostaviti gonjenja Tribunalu. Međutim, nadležnost Tribunala paralelna je nacionalnim sudovima, a tužiteljica Suda jasno je dala na znanje kako ona neće poticati sudska gonjenja u svakom pojedinom slučaju, ali očekuje kako će i nacionalne vlasti potaknuti sudske postupke. Usprkos tome tko potiče sudska gonjenja, jasno je kako vrijeme istječe za djelotvorne istrage ili sudska gonjenja.

Kada su predstavnice Amnesty Internationala posjetile neke žrtve ili njihove preživjele u svibnju 1998. otkrile su kako ti pojedinci još uvijek žive u strahu. Iako sve pokazuje kako se sigurnosno stanje danas jako poboljšalo, i zastrašivanje niskog intenziteta dovoljno je da još uvijek budu prestrašeni otvoreno govoriti o teroru koji su proživljavali u 1995. i 1996. Bez zaštite međunarodnih organizacija, mnogi se čak danas više nego 1995. ustručavaju čak i izvijestiti o kršenjima, ili o tajnim grobovima gdje su žrtve pokopane. Na primjer, jedan se svjedok koji je dao mnogo pojedinosti o ubojstvu njegove majke 1995. sada ustručava čak i pričati o njezinoj smrti, objašnjavajući da vojnici Hrvatske vojske koji žive u blizini njegove kuće ne žele nikakve nevolje.

Većina žrtava ili njihovih preživjelih nikada nisu očekivali kako će pravda biti zadovoljena, a očito nekažnjavanje i nastavljanje zastrašivanja koje proživljavaju, iako niskog intenziteta, samo doprinosi njihovoj sumnjičavosti. Amnesty International vjeruje da bez obzira na to što su vlasti pokušale proklamirati kako nastoje pridobiti povjerenje stanovništva hrvatskih Srba, takvo povjerenje neće biti moguće ako se ne pozabave krajnjim nekažnjavanjem za kršenja ljudskih prava počinjena u 1995. Upravo se radi o istom nekažnjavanju za zločine koja su za vrijeme Drugog svjetskog rata počinile partizanske snage, predvođene komunistima, a koju mnogi u Hrvatskoj navode, uključujući katkad vlasti, kako bi opravdali djela počinjena u osveti.<sup>16</sup> Na zahtjeve kako se trebaju

<sup>16</sup> Vlada SFRJ osuđivala je djela fašističkih ustaških vođa Nezavisne države Hrvatske - NDH, ali je šutjela o s kršenjima koje je sama počinila za vrijeme Drugog svjetskog rata. Predsjednik Tuđman i drugi nacionalistički Hrvati stekli su narodnu potporu u Hrvatskoj zato što su objavili i osudili neka kršenja ljudska prava koja su pretrpjeli vojnici i drugi odani NDH.

iskreno posvetiti ljudskim pravima vlasti često odgovaraju pitajući što je učinjeno kako bi se istražila kršenja ljudskih prava i zloupotrebe počinjene od drugih strana u sukobu u bivšoj Jugoslaviji, pogotovo kada su žrtve bili Hrvati.

Nedostatak povjerenja u vlasti odlučno je za povratak hrvatskih Srba u Hrvatsku. Vlasti, a do neke mjere i međunarodne organizacije koje trenutačno pomažu proces povratka u Hrvatsku, ponekad govore kako hrvatski Srbi pretjerano reagiraju na djela zastrašivanja, koje vlasti opisuju kao manje incidente. Dok su predstavnice Amnesty International bile u posjeti Hrvatskoj u svibnju 1998. dva su muškarca u uniformama hrvatske vojske ukrala dva janjeta jednom starijem paru iz Krajine. Nakon krađe, par se praktično zabarikadirao u svom domu. Ova je reakcija u potpunosti razumnjiva kada je stavimo u kontekst zločina koje je ovaj isti par doživio od 1995., a da ništa nije poduzeto nakon toga: počevši s opsežnim paležom koji je potpuno razorio selo u podnožju brda u kojem su živjeli, ubojstvima njihovih dvoje najbližih susjeda i najmanje sedmero drugih u susjednim zaseocima, a tada se nastavilo djelima nasilja i pljačke protiv njih i svih njihovih susjeda, koja iako su se postepeno smanjivala u 1996. i 1997., očito nisu privedena kraju. Međunarodne organizacije koje trenutačno djeluju u Hrvatskoj trebaju uzeti u obzir kumulativni učinak takvog nekažnjavanja na povjerenje hrvatskih Srba.

Ono što mnogi preživjeli aktivno žele je dostojanstvo za žrtve. Za rođake onih o čijoj se sudbini ništa ne zna kao i za "nestale" dostojanstvo znači grob na kojem mogu oplakivati svoje mrtve. Za rođake žrtava pokapanih u "vrtnim grobovima" to znači prikladno obilježen grob gdje će i potomci moći odati počast mrtvima. Za rođake onih čiji su ostaci pokopani na gradskim grobljima u gustim redovima a drvenim križevima to znači pokop u obiteljskoj grobnici s prikladnim nadgorbnim kamenom.

Većina od 9.000 ljudi koji su ostali u Krajini nakon operacije 'Oluja' su stariji ljudi. Kontekst tih zloupotreba, gdje je stanovništvo bilo tako raspršeno i izolirano, znači da umiranje stanovništava Krajine znači i umiranja izvora velikog dijela istine o Krajini. U dva navrata, kada su predstavnice Amnesty Internationala pokušale saznati što se dogodilo s jednim



*Tajni grobovi pokazani predstavnicima Amnesty Internationala u rujnu 1995.*

određenim zločinom počinjenim u 1995., jedini svjedok koji je pronađen nedavno je preminuo. Takvi svjedoci nemaju samo važne podatke u cilju zadovoljavanja pravde, već možda i podatke koji se tiču lokacija stvarnih ili mogućih mjesta ukopa. U tom kontekstu, kašnjenja u objavljivanju istine o zločinima počinjenim u Krajini traže jedan još brži odgovor.

## Preporuke Amnesty Internationala

Kako bi se okončala nekažnjivost za kršenja ljudskih prava počinjena u vrijeme i poslije operacija 'Bljesak' i 'Oluja' u 1995., i popravile tada neprimjerene procedure koje se odnose na istragu i sudski postupak, Amnesty International preporučuje da se poduzmu brze, nezavisne, nepristrane i temeljite istrage te sudska gonjenja, davanje odštete žrtvama i poduzimanje mjera za spriječavanje budućih kršenja u strogom suglasju s međunarodnim zakonima i standardima.<sup>17</sup>

Amnesty International posebno preporučuje:

1) Kako bi se suočilo s neprimjerenim procedurama u prošlosti, vlasti bi trebale brzo, nezavisno, nepristrano i temeljito istražiti kršenja ljudskih prava i druga neosporna djela nasilja počinjena u vrijeme i nakon operacije 'Bljesak' i 'Oluja' te odgovorne privesti pravdi. Nedjelovanje se mora okončati, a tim se slučajevima treba dati prvenstvo kako je obećano 1996. Vlada treba zahtijevati od Ministarstva unutarnjih poslova da pripremi podroban i opsežan prikaz faze u kojoj se nalaze slučajevi u vezi operacija 'Bljesak' i 'Oluje' zamijenivši nedostatan statistički prikaz koji je izdalo Ministarstvo pravosuđa. Prikladan prikaz trebao bi uključiti sljedeće podatke o svakom slučaju: datum i mjesto zločina, fazu sudskog postupka (disciplinsko saslušanje, kazneno ispitivanje, gonjenje); naziv istražnog ili sudskog tijela; kaznene optužbe, ako takve postoje; sud; optužbu i kaznu; i da li se ona služi.

2) Vlada također treba razmisliti oko poduzimanja drugih koraka kako bi ustanovila je li napravljen ijedan pokušaj prikrivanja zločina počinjenih u vrijeme i nakon operacija 'Bljesak' i 'Oluja'. Ako je istina da policijske vlasti nemaju podatke koje se odnose na ubojstva za koje se zna da su popisana u to vrijeme, na primjer sudski dokazi koje je uzela policija za vrijeme zakapanja, treba biti utemeljeno nezavisno istražno povjerenstvo s

---

<sup>17</sup> Te su preporuke iznesene u 'Ženevskim konvencijama' iz 1949., i njihova dva protokola, 'Smjernicama za rukovođenje UN-ovim upitima o navodima krvoprolića', 'UN-ovim načelima za djelotvorno spriječavanje i istragu izvanzakonskih, samovoljnih i skupnih smaknuća', UN-ovoj 'Deklaraciji o zaštiti svih osoba od prisilnih nestanaka', 'UN-ovom kodeksu ponašanja za službenike koji provode zakon', 'UN-ovim osnovnim načelima o upotrebi sile i oružja od strane službenika koji provode zakon', 'UN-ovim smjernicama o ulozi tužitelja', 'UN-ovoj deklaraciji o osnovnim načelima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe moći', te drugim instrumentima.

oni sada nalaze, tko je odgovoran za njihovo "premještanje", a nalazi bi trebali dakako voditi prema sudskom procesu kako bi svatko za koga se pronađe da je neovlašteno dirao po dokazima bio izveden pred lice pravde. U interesu transparentnosti, nalazi svakog takvog povjerenstva trebaju biti objavljeni u javnosti, a obiteljima treba omogućiti da ih predstavlja pravni savjetnik na svim saslušanjima pred povjerenstvom. Takvo povjerenstvo treba biti utemeljeno u skladu s međunarodnim standardima za takva istraživačka povjerenstva, uključujući 'UN-ova Načela koja se odnose na status nacionalnih ustanova', koje je usvojilo UN-ovo Povjerenstvo za ljudska prava 3. ožujka 1998. u Resoluciji 1992/54.

3) U bavljenju s izvansudskim smaknućima počinjenim u 1995., kao i onima počinjenim u drugo vrijeme za vrijeme sukoba, vlasti trebaju implementirati odredbe 'Načela o djelotvornom spriječavanju i istrazi izvanzakonskih, samovoljnih i skupnih smaknuća', što je pozdravila Generalna skupština UN-a 15. prosinca 1989. Posebno treba poduzeti temeljite, brze i nepristrane istrage, bez obzira o tome koliko je slučaj star, za sve slučajeve za koje se sumnja da se radi o izvanzakonskim, samovoljnim i skupnim smaknućima, uključujući slučajeve u kojima žalbe rođaka ili drugi pouzdani izvještaji sugeriraju neprirodnu smrt u gore navedenim okolnostima. Hrvatske vlasti trebaju utemeljiti i podupirati istražne urede te proceduru za poduzimanje takve istrage. Istraživanja trebaju uključiti primjerene obdukcije, skupljanje i analizu svih fizičkih i i dokumentacijskih dokaza, te izjave svjedoka. U istragama se treba napraviti razlika između prirodne smrti, nesretnog slučaja, samoubojstva i ubojstva.

4) Istražne vlasti trebaju imati moć prikupiti sve podatke potrebne za istragu. Osobe koje provode istragu moraju imati na raspolaganju sva potrebna financijska i tehnička sredstva za djelotvornu istragu. Državni odvjetnici bi se trebali koristiti opsežnom dokumentacijom međunarodnih organizacija koje se nalaze na terenu u Hrvatskoj kada potiču gonjenje. Organizacije koje imaju vremenski ograničene misije u Hrvatskoj trebaju osigurati da se utemelji primjeren dotok podataka kako bi dokazi koje su skupili bili dostupni državnim odvjetnicima, a ne samo Tribunalu, nego i za suđenja pred nacionalnim sudovima.

5) U slučajevima gdje autopsije već nisu bile primjerenom provedene i dostupne istražnim vlastima, kao i vlastima zaduženima za sudska gonjenja, tijelo preminule osobe ne bi smjelo biti maknuto dok nije provedena primjerena obdukcija od strane liječnika koji bi trebao biti stručnjak za sudske patologije. Oni koji provode obdukciju trebali bi imati pravo pristupa svim istražnim podacima, do mjesta gdje je tijelo pronađeno, kao i do mjesta za koje se pretpostavlja da je smrt nastupila. Ako je tijelo bilo pokopano, a kasnije se ustanovi da treba napraviti istragu, tijelo treba biti brzo i ovlašteno eskhumirati za obdukciju. Ako su pronađeni ostaci kostura, oni bi trebali biti pažljivo eskhumirani i proučeni u skladu sa sustavnim antropološkim tehnikama.

6) Tijelo pokojnika trebalo bi biti dovoljno vremena dostupno onima koji provode autopsiju kako bi se provela temeljita istraga. Autopsija bi trebala, kao minimum, pokušati odrediti identitet preminulog te uzrok i način smrti. Vrijeme i mjesto smrti trebalo bi biti određeno do one mjere koja je moguće. U izvješće autopsije treba uključiti detaljne fotografije u boji kako bi se dokumentirali i podržali nalazi istrage. Izvješća obdukcije trebaju opisati svaku i sve ozljede pokojnika uključujući bilo koji dokaz mučenja. U cilju osiguranja objektivnih rezultata, oni koji provode autopsiju moraju djelovati nepristrano i nezavisno od bilo koje moguće upletene osobe ili organizacije ili entiteta.

7) One koji su potencijalno upleteni u izvansudska smaknuća treba udaljiti sa svake pozicije nadzora ili moći, bez obzira je li riječ o izravnoj ili neizravnoj moći ili nadzoru, nad osobama koje podnose tužbu, svjedocima i njihovim obiteljima, kao i nad onim osobama koji provode istragu.

8) Obitelji pokojnika i njihovi pravni predstavnici trebaju biti upoznati s, i imati pristup ka, bilo kojem saslušanju kao i svim podacima relevantnima za istragu, i treba im se omogućiti da pruže druge dokaze. Obitelj pokojnika treba imati pravo tražiti da na autopsiji bude pristupno medicinsko osoblje ili drugi kvalificirani predstavnici.

9) Izvješće o metodama i nalazima takvih istraga treba biti napisano u razumnom vremenskom roku. To izvješće treba biti odmah prikazano javnosti i u njega trebaju biti uključeni podaci o djelokrugu istrage, proceduri i metodama koje su upotrijebljene za evaluaciju dokaza, te zaključci i preporuke temeljene na utvrđenim činjenicama, kao i podaci o primjenjivom zakonu. To izvješće također treba detaljno opisati pojedine događaje za koje je pronađeno da su se dogodili, i dokaze na kojima se takvi nalazi temelje, popis imena svjedoka koji su svjedočili s iznimkom onih čiji identitet nije naveden zbog njihove vlastite zaštite. Vlada treba, u razumnom vremenskom roku, odgovoriti na izvješće istrage ili naznačiti korake koji bi se trebali poduzeti za razrješenje stanja.

10) Žrtvama izvansudskih smaknuća i izvansudskih smaknuća na koje se sumnja, kao i njihovim obiteljima, treba pružiti dostojanstvo koje zaslužuju. Vlasti bi trebale uložiti sve potrebne mjere kako bi se eskhumirali tajni grobovi i masovne grobnice na koje se sumnja, u trenutku kada im se takvi podaci dostave. Tijela pokojnika trebaju biti vraćena rođacima nakon završetaka istrage. Troškove eskhumacije i ponovne sahrane u groblja po izboru rođaka trebaju pokriti vlasti ako prvotni ukop nije bio na mjestu koje je rodbina tražila. Zbog pomanjkanja povjerenja u hrvatske vlasti, na praćenje takvih eskhumacija trebaju biti pozvani međunarodni promatrači i tužiteljica Tribunala, kojima o tome treba pružiti primjerenu pravovremenu obavijest kako bi se to moglo i realizirati.

11) Temeljite, brze i nepristrane istrage svih slučajeva "nestanaka" treba provesti u strogom suglasju s preporukama iznesenim u 'UN-ovoj deklaraciji o zaštiti svih osoba od nasilnih

nestanaka', posebno člancima 9 i 13.

12) Žrtve i njihove obitelji trebaju primiti odštetu, uključujući povrat imovine, nadoknadu i rehabilitaciju, kao što se to zahtjeva u 'UN-ovoj Deklaraciji o osnovnim načelima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe moći'.

13) Organizacijama za ljudska prava i drugima koji pokušavaju potpuno dokumentirati razmjere kršenja ljudskih prava u Krajini treba pružiti svaku moguću pomoć. Vlasti trebaju priznati kako su njihove nezavisne djelatnosti osnovna sastavnica demokratskog društva, i da se kao neposredan prioritet, moraju zaustaviti djela nasilja, zastrašivanja i prijetnje protiv aktivista za ljudskih prava. Međunarodne organizacije koje su dokumentirale kršenja ljudskih prava u 1995., a posebno one organizacije koje više nisu prisutne u Hrvatskoj, i zato se ne mogu same baviti takvim slučajevima, trebaju pružiti svaku pomoć nevladinim organizacijama koje još uvijek poduzimaju napore kako bi javno dokumentirale kršenja.

14) Treba okončati djela nasilja i zastrašivanja protiv onih koji iznose podatke o mogućim kršenjima ljudskih prava. Vlasti trebaju osigurati primjeranu zaštitu svjedoka u praksi, a ako je potrebno, i u zakonu.

15) Kako bi se spriječilo ponavljanje takvih zločina trebaju se poduzeti djelotvorni koraci, uključujući opsežnu poduku u ljudskim pravima i u humanitarnom zakonu, u suradnji sa stručnjacima Međunarodni odbor crvenog križa i Povjerenstva UN-a za ljudska prava.